

В І Д Г У К

офіційного опонента, доктора філологічних наук,
професора кафедри української та зарубіжної літератур і методик їх навчання
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка

Оксани Лабащук

на дисертацію Лозовицької (Шимків) Ярини
«Українські прислів'я та приказки: генеза жанру»

подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі
спеціальності 035 Філологія галузі знань 03 Гуманітарні науки
(Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2023)

Актуальність теми дослідження

Актуальність дисертації Ярини Лозовицької (Шимків), яку ми сьогодні повинні розглянути і відповідно поцінувати, зумовлена кількома факторами.

Передусім, українська пареміографія може похвалитися значно більшими здобутками, ніж українська пареміологія. Як слушно зауважує дисертантка: «Про походження прислів'їв та приказок не надто часто йшлося в наукових студіях українських фольклористів. Лише в небагатьох розвідках ця проблематика була належним чином відрефлектована» (с. 14), а тому комплексне висвітлення проблеми походження паремій виглядає дуже актуальним.

Фольклор, якщо розглядати одну з перших його функцій, був діяльним механізмом пристосування до подій та викликів навколишнього світу. Паремії у влучній, короткій, образній формі намагалися пояснити людині те, що відбувається з нею і соціумом, діяли як своєрідний механізм збереження «пам'яті поколінь» і передачі їх нащадкам. Саме такі онтологічні риси фольклору загалом і паремій зокрема висвітлила Ярина Шимків (Лозовицька) у своїй роботі.

Приємне враження справляє обсяг матеріалу, який опрацювала дослідниця: опубліковані збірки М. Номиса, І. Франка, М. Пазяка та інших

дослідників дозволяють побачити широку картину українського пареміологічного фонду.

Дисертантка уникає методологічних пасток, уміло і цілеспрямовано застосовуючи описово-аналітичний, типологічний, культурно-історичний, структурно-генетичний підходи, а також метод порівняльного аналізу.

Оригінальність підходу дослідниці виявляється у можливості побачити в одиничному фольклорному тексті відображення епохи, ситуації, сконденсований вираз в художньому слові народної мудрості. Відтак, актуальність дисертації є безсумнівною.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Суть дослідження викладено у двох розділах роботи ґрунтовно, аргументовано, на основі переконливо дібраного матеріалу. До найбільш суттєвих наукових результатів роботи слід віднести наступне.

Дисертація має переконливе теоретично-методологічне підґрунтя. Воно засвідчує, поміж іншим, ґрунтовний фольклористичний вишкіл науковиці, послідовну розгорнуту концепцію, а, отже, безсумнівну практичну вартість роботи.

Відтепер фольклорист, антрополог, історик, літературознавець зможуть охопити поглядом систематизовану і фахово прокоментовану панораму фольклору, що відображає повсякденний досвід народу за період. Досі подібного компендіуму, вписаного в динамічну систему народної творчості й проаналізованого крізь сучасну теоретичну призму, не було ні в Україні, ні в українській діаспорі.

Практична цінність роботи та рекомендації щодо її подальшого використання

Хотілося б відзначити теоретико-практичну значущість роботи. З одного боку, вона містить обширний історіографічний матеріал щодо походження

українських паремій, показує шляхи поповнення пареміологічного фонду усної словесності, з іншого – має прикладний характер, що дозволить використання зібраних матеріалів у процесі викладання фольклористичних, літературознавчих та лінгвістичних дисциплін, стане корисним для авторів підручників та навчальних посібників як для вищої, так і для середньої школи.

Змістове наповнення дисертаційного дослідження

Робота містить два розділи з відповідними підрозділами, вступ, висновки, список використаних джерел та додатки.

У першому розділі на основі сучасних методологічних підходів розглянуто внесок дослідників XIX-XXI століть у з'ясування походження українського паремійного фонду. На основі скурпульозних фахових студій дослідниця аналізує науковий доробок Климентія Зиновієва, Івана Югасевича-Склярського, Василя Смирницького, Григорія Ількевича, Олександра Шишацького-Ілліча, Леоніда Глібова, Миколи Закревського, Матвія Номиса, Олександра Потєбні, Миколи Сумцова, Івана Франка, Юрія Шевельова, Михайла Пазяка. Не оминула дисертантка своєю увагою і сучасні дослідження паремій, зосередившись на роботах Оксани Лабашук, Святослава Пилипчука, Наталії Салтовської, Миколи Дмитренка, Степана Пушика. Відрадно, що тут молода дослідниця значно розширює поле свого наукового зацікавлення, не обмежується лише дослідженнями прислів'їв та приказок, а звертається до усього паремійного фонду українського фольклору. Інформаційна насиченість, фактологічна щільність цього розділу переважають в роботі пані Ярини з присутніми міркуваннями, поняттєво-термінологічними номінаціями, власними і доречними метакритичними заувагами, Усе це забезпечує достовірність і переконливість проведеного дослідження.

У другому розділі дисертанткою «здійснено спробу комплексного представлення джерельної бази прислівного репертуару» (с. 104), акцентуючись не лише на творенні паремій на основі об'ємніших жанрових форм (міжжанровий перехід), але й на інших шляхах творення, таких як

узагальнення та факультативність. Серед найбільш продуктивних для творення прислів'їв та приказок видів народної словесності дослідниця зазначає казку, анекдот, байку, народне оповідання.

Читання тексту Ярини Лозовицької (Шимків) переконує у тому, що науковиця не лише дає фаховий філологічний аналіз погодження тієї чи іншої паремії, але також глибоко знає і розуміє історичний і суспільний контекст, у якому народжувалися новотвори. Такий підхід особливо доречний при дослідженні походження паремій з анекдоту та казки.

Сильною стороною роботи є те, що дослідниця будь-яку тезу своєї наукової розвідки не лише теоретично аргументує, «вписує» у науковий контекст, але й демонструє на прикладах. Скажімо, стверджуючи, що багато українських прислів'їв полягають на сконденсованому відтворенні етнічних стереотипів, пані Ярина наводить приклади зі збірників Матвія Номиса, Михайла Пазяка, Івана Франка. Зокрема, аналізуючи приказку «Як біда, то до жида», дисертантка наводить багато варіацій цієї паремії (с. 155).

Контекстуальність мислення і письма дослідниці дивовижним чином поєднуються з майстерним мікроаналізом фольклорного тексту: здатність підбирати ілюстративний матеріал, вибудовувати синонімічні ряди, долучаючи до них типологічні відповідності – це ще одна прикметна особливість рецензованої праці. У цьому зв'язку хочеться наголосити на тих логічно лапідарних висновках, які увінчують окремі розділи і дисертацію в цілому. Вони, вважаємо, є зразком органічного поєднання теоретичного й практично орієнтованого підходів до досліджуваного матеріалу.

Список використаних джерел містить 154 позиції та достатньо відображає ступінь опрацювання літератури з досліджуваної проблеми. Оформлення списку використаних джерел відповідає вимогам чинного Національного стандарту України ДСТУ 8302:2015 «Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання».

Додатки дисертаційного дослідження містять матеріали, що демонструють апробацію результатів, які викладені у роботі.

Повнота викладу матеріалу дисертації в наукових публікаціях

Опубліковані наукові результати здобувачки (8 публікацій, 4 з яких опубліковані в наукових фахових виданнях та 5 наукових праць, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації) відображають основні наукові результати дисертації. Усі публікації є одноосібними. Одержані результати є достовірними та відповідають вимогам сучасної науки. Основні положення дослідження були оприлюднені на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Зауваження та дискусійні положення до змісту дисертації

Відзначаючи ґрунтовність, наукову добросовісність та цінність дисертаційного дослідження, вважаємо за необхідне вказати на деякі дискусійні положення та висловити окремі зауваження і побажання:

1. Певні перестороги викликає формулювання об'єкту і предмету дослідження. Як об'єкт вивчення дослідниця визначає «український паремійний репертуар», а предметом дослідження є «українські народні прислів'я та приказки, зафіксовані в збірниках» (с. 16). На мою думку, предмет дослідження визначає, які саме суттєві риси об'єкта повинні бути розглянуті. Таким чином, об'єкт дослідження можна сформулювати як паремії, опубліковані у збірниках, тоді предметом дослідження виступатиме генеза жанру.

2. З попереднього зауваження випливає наступне уточнення. Що власне є об'єктом дослідження у роботі? З одного боку здобувачка говорить, що досліджує паремії, визначаючи їх як своєрідний метажанр, а саме: «прислів'я, приказки, прикмети, прокльони, примовки, вітання, побажання, каламбури, анекдоти, тости, загадки, формули прощання та інші словесні образні мініатюри, що закріпилися як усталені формули, мовні кліше» (с. 22). З іншого боку – предметом її уваги (особливо у другому розділі) стають власне прислів'я та приказки.

3. Наступні міркування стосуються не так самої роботи, як усталених форм репрезентації наукових досліджень, які прийняті в українському науковому дискурсі. Дослідниця зазначає: «З'ясування генези паремій – ключ до правильного та об'єктивного розуміння жанру» (с. 14; с. 99). На мою думку, не може бути абсолютно об'єктивного розуміння об'єкту наукової роботи, адже кожне дослідження проводиться суб'єктом, тому є суб'єктивним. Видається, що тут підмінюються поняття об'єктивний/суб'єктивний та упереджений/неупереджений.

4. Надзвичайно цікавими є спостереження за сучасними джерелами поповнення паремійного фонду українців. З початком війни у нашому лексиконі з'явилися такі слова як «затридні», «кімити», «задвохсотити», «де бахнуло», «бавовна», «чотири п'ять нуль», «чорнобаїти», «макронити» (с. 98). У зв'язку з цим виникає запитання, які шляхи появи нових паремій у сучасному українському фольклорі бачить дисертантка?

Відсутність порушення академічної доброчесності

При рецензуванні дисертації порушень академічної доброчесності (академічного плагіату, самоплагіату, фабрикації, фальсифікації) та текстових запозичень не виявлено. Дисертація є самостійно виконаним науковим дослідженням, усі ідеї та наукові положення, викладені у ній, отримані автором особисто.

Відповідність теми дисертації профілю спеціальності

Дисертація Шимків (Лозовицької) Ярини відповідає стандарту спеціальності 035 Філологія галузі знань 03 Гуманітарні науки.

Загальний висновок

Дисертаційна робота Шимків (Лозовицької) Ярини Володимирівни відзначається самостійністю, актуальністю порушеної проблематики, сучасним методичним рівнем виконання, концептуальністю викладу та має

важливе практичне значення. У роботі використано сучасні методологічні підходи, а результати дослідження з достатньою повнотою відображені в опублікованих працях. Це дає всі підстави стверджувати, що дисертація «Українські прислів'я та приказки: генеза жанру» відповідає «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. №44, наказу МОН України «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» від 12.01.2017 р. №40, а її авторка Ярина Лозовицька (Шимків) заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора філософії у галузі знань 03 Гуманітарні науки зі спеціальності 035 Філологія.

Офіційний опонент –

Доктор філологічних наук, професор
кафедри української та зарубіжної
літератур і методик їх навчання
Тернопільського національного
педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка

проф. Оксана ЛАБАЦУК